

PARANIN ÖZELLEŞTİRİLMESİ ÜZERİNE[¥]

Çeviren : Araş. Gör. Ahmet Burçin YERELİ*

Diğerlerine bakıldığında gerçekten seçkin bir yere sahip olan kurumunuza davet edilmiş olmak ve sizinle söyleşme fırsatı bulmak beni oldukça onurlandırdı. Mükemmel ve açık fikirli ülkenizde beş aydan beri misafir olarak bulunmaktayım ve kolejinizin dayandığı değerlere karşı samimi olarak müteşekkirim. Bu süre zarfında müşahade ettiğim gibi Avrupa' nın bir çok yerinde ve özellikle de Almanca konuşulan bölgelerde modern toplumda uygulanabilirliğine bakılmamış olan bir teoriyi değil her şeyin iyisini yapmak için topluma fırsat veren tek bir teoriyi savunan çalışmaların kişisel özgürlük için arzulanan bir sistem olduğuna inanılmamaktadır.

Kampüsünüze bu ilk ziyaretim olmasına rağmen, izlediğimiz ortak çalışma programları ilginç ve dikkat çekici sonuçlar ortaya koymuştur. Bir zamanlar, belki 11 yıl kadar önce, muhterem hocam F. A. von Hayek ile birlikte Avusturya' da liberalizm için ciddi bir mücadele içindeyken Salzburg Üniversitesindeki bölümümüze Mrs. Margit von Misses' ten bir mektup geldi. Mektupta, kocası Ludwig von Misses' in kütüphanesini bize satmayı teklif ediyordu. O zaman, üniversitelerimiz devlet kurumlarıydı ve biz bu seçkin koleksiyonu elde etmek ve F. A. von Hayek' in kendi şahsi kütüphanesi ile birlikte bir araya getirebilmek için Bilim-Araştırma ve kültür Bakanlığının bürokratları ile çok uğraştık.

[¥] Kurt R. LEUBE, "On 'The Denationalization of Money'", in : The Ludwig von Mises Lecture Series : Vol:II. The International Economic Order Champions of Freedom Michigan 1985. Hillsdale College Press.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Görevlisi .

Avusturya' lı Sosyal Demokrat Otoritelerin para ihtiyacımıza pek ilgi göstermemelerinin gerekçelerini burada size açıklamak istemiyorum. O zamanlar uğradığımız hayal kırıklığı ne kadar büyük olsa da, geçmişe bakınca, bu değerli şahsın kütüphanesinin, öğrencileri ve fakültesi tarafından kıymetinin takdir edildiği bir kurumda bulunduğunu görmekten duyduğum menuniyeti söylemek isterim. Bu memnuniyet, Salzburg Üniversitesinde, profesörlükten mali nedenlerle ayrılmak zorunda kalan Hayek' in eşsiz ve paha biçilmez, 7000 parçalık kütüphanesinin şimdi o kurumdaki 'sefil kütüphanede bir müstemilat olarak tozlu raflarda beklediğini bilmiş olmama- dan dolayı biraz mübalağalı oluyor.

Şimdi "hür toplumun parasal denklığı" nin gelişmesine Avusturya Okulunun önemli katkılarının tarihsel süreç içindeki aşamalarından başlayarak asıl konumuza dönelim. Avusturya İktisat Okulunun para teorisine yapmış olduğu katkılarının, paranın değerindeki sorunlara marjinal fayda teorisinin uygulanmasını öngören mekanik girişimlerden ibaret olduğu görüşü sıklıkla tartışılmaktadır. Avusturya Okulunun katkılarının çok fazla geniş olduğu iddialarına katılmıyorum.

Ben burada, bu önemli katkılarının ve özellikle, aynı zamanda Avusturya Okulunun kurucusu olan ve "KUK Avusturya-Macaristan Tedavül Komitesi" nin en güzide üyelerinden biri olan Carl Menger' in bu komitesi için 1892' de yapılan tartışmaların bir taslağını çizeceğini. Carl Menger' in yanı sıra, onunla birlikte Avusturya Okulunun geleneğinde saygın bir yeri olan diğer bilim adamları zaman içinde unutulmuşlardır. Örneğin kamu politikası teorisi konusunda bir otorite olan Emil Sax (1845-1927), kamu maliyesi alanında çalışmalar yapan Victor Mataja (1857-1933), aslında bir Avusturya' lı olmayan ve marjinal fayda teorisini matematiksel alanda uygulamaya çalışan Richard Lieben ve Avusturya Okulunun ikinci kuşağından, aynı zamanda bir

hükümet temsilcisi de olan meşhur Eugen von Boehm - Bawerk (1851-1914).

Bu komisyonun görevleri arasında, gelecekte tedavül edilecek değerlerin esasını tartışmak, mevcut gümüş ve banknot dolaşımı, bu banknotlar arasındaki değişimlerin oranları ve bu oranların gelişimi, benimsenebilecek yeni değerlerin durumu hakkında çalışmalar yapmak sayılabilir. Menger ve Boehm - Bawerk' in sorunları çözmedeki üstünlüğü kendi açık ifadelerinden çok sorunlara komisyonda öncelik vermeleri ve sözlerinin halkı cezbetmesidir. Onların açıklamaları Viyana Borsasında hafif ve geçici bir düşüşe yol açmıştır.

Konuşmamı sadece Menger' in katkılarını özlü bir şekilde anlatacak biçimde sınırlamak istiyorum. Bu katkılar, farklı tedavül biçimleri arasından seçilen doğru paritenin teorik sorunları üzerindeki ilginç tartışmalardan ibarettir. Menger, aynı zamanda yeni geliştirilecek bir tedavül sistemi standardının ortaya çıkaracağı uygulama güçlüklerine de değinmiş ancak gerçekten çok önemli olan bu sorunlara çözüm getirmemiştir. Dahası, onun ortaya koyduğu "paranın iç ve dış değeri arasındaki fark" konusunu da bir dereceye kadar yanıltıcı buluyorum. Üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen o günlerde, en azından Avusturya' da tarihte ilk defa Avusturya Okulunun birinci ve ikinci kuşakları hür bir topluma ulaşmak amacıyla parasal denkliğin bir çeşidi için ortak mücadele vermişlerdir. Fakat Menger, paranın değerindeki sorunlara en güçlü katkısını "Ekonomi Biliminin İlkeleri"¹ adlı eserinin son kısmıyla ve para üzerine yazmış olduğu pek bilinmeyen makaleleriyle yapmıştır. Menger' in çalışmalarını sürdüren ve genişleten, aynı zamanda dersleriyle bizi onurlandıran Ludwig von Mises' in

¹ Carl Menger, Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, Chapter 8 (Vienna: 1871).

20 yıl sonraki muhteşem çalışmalarına kadar o makaleler, Avusturya Okulunun para teorisine, benim görüşüme göre, yapılan başlıca katkılardır.

Yine, yirmi yıl kadar sonra, Avusturya geleneğinde az bilinen bir bilim adamı olmasına rağmen, Richard von Strigl (1891-1942) unutulmaya yüz tutmuş bir denemesinde², tedavül sistemine devletin verdiği zararı ortadan kaldıracak bir girişim olarak, insanların seçtikleri bir tedavül sistemi üzerinde, kendi aralarında anlaşmalarına fırsat verilmesini önermiştir. Strigl, bu anlaşmaların kanun zoruyla yapılabileceğini de söylemiştir. Bildiğim kadarıyla bu öneri Avusturya Okulu'nda "tedavül sisteminde tercih" şeklini savunan ilk ifadedir.

Kırkbeş yıl kadar sonra ise, hayran olduğum hocam F.A. von Hayek monetarist devrim yapacak olan "The Denationalization of Money" adlı eserini yayınlamıştır³. Ben bunun ne demek olduğunu biraz daha açmaya çalışa-cağım.

Hür teşebbüsü çözüm olarak savunanlara göre para yaratmada kişi hakları açısından herkes farklı adlarda veya farklı türlerde topluma bir para önerme hususunda serbest olabilmelidir. Bu bir anlamda ütopiktir. Ancak, eninde sonunda bu paralar genel olarak kabul edilir hale gelecektir. Serbest para basımı ve serbest bankacılık konusundaki kapsamlı tartışmaları inceleyen bir kişi açısından Hayek'in önerisindeki yeni özellik daha da belirginleşecektir. Bilim adamlarının büyük bir çoğunluğu mevcut tedavül sistemlerinin özel kurumlara verilmesinden bahsetmişlerdir. Fakat bazı durumlarda

² Richard von Strigl, "Gibt es eine Sicherung gegen Inflation?", Mitteilungen Oesterreichischer Banken und Bankiers, XV, No.6 (1932).

³ F.A.von Hayek, Denationalization of Money, The Argument, Refined, Hobart Paper 70 (London : The Institute of Economic Affairs, 1978).

bu tedavül sistemlerinden yoksun kalınabileceği gibi enflasyon da hızlanabilecektir.

Eğer özel kurumlar kendilerine ait bir tedavül sistemi kullanabilirlerse toplum ilgi duyduğu tedavül sistemini derhal diğerlerinden ayıracaktır. Diğer para arzeden kurumlara rakip olarak para basan özel bir kurum, toplumun güvenebileceği ve oldukça kalıcı bir para çıkarmadığı sürece piyasada fazla yaşayamaz. Para basanların kendi mevkillerini kötüye kullanmalarının sonucu ortaya çıkan güvensizlik ortamının ardından piyasada bir tepki oluşur ve buna bağlı olarak para birimi değer kaybeder ve piyasadan dışarı atılır. Piyasa baskısı, yasal bir yapıdan ve devlet müdahaleciliğinden daha mükemmel bir düzenleyici güçtür. Belli bir zaman dilimi içerisinde toplum kendini bu tip yeni durumlara ayarlar.

İkinci dünya savaşından sonra Almanya'da, toplumun "Zigarettenwaeh-rung" a alışması birkaç günden fazla sürmemiştir. Hatırladığım kadarıyla benzer bir durum aynı devirlerde Polonya'da da görülmüştür. Parasal kıy-metlerin tedavülünde devlet tekelinin, kalıcı sağlam bir para sorununun tutarlı bir çözümü olarak uzun süre kalamayacağı açıktır.

İyi bir parayı karakterize eden nitelikler nelerdir ? Hangi standart-lara dayandırılmalıdır ? Eğer herhangi bir tedavül sisteminin tercihi sözkonusu ise farklı birimler farklı standartlara bağlı kalacaktır. Örneğin, işlem maliyeti nispeten daha düşük metallere veya kolayca değer kaybetmeyen inelastik mallara bağlı olacaktır. Devletin, ulusal paranın değerini düşürerek kendi yetkisini kötüye kullanmasını önlemek için, ideal anlamda, altın standartını kabul eden Hayek'e rağmen, sırasıyla⁴, tek bir para ünitesine bel bağlanması

⁴ F.A.von Hayek, Monetary Nationalism and International Stability (Geneva : The Graduate Institute of International Studies, 1937).

hangi tür paranın ihtiyaçlarımıza daha uygun olduğunu anlayabilmemize mani olmaktadır. Altın standardı, bir ünite altına karşı gelen bir ünite parasal değeri ifade eder. Devletin para çıkarma yetkisini kötüye kullanmasını etkin bir şekilde önlediği gerekçesiyle, altın standardı eskiden beri savunulmaktadır. Diğer tüm tekellerin kusurlarını üzerinde taşıyan bir tekelle, tatmin edici olmasa dahi kendi malını kullanmak zorundadır. Bütün bunların üzerinde bir ihtiyacın tatminindeki elverişli yöntemlerin keşfedilmesini de engellemektedir⁵.

Para basma hakkı, hükümlerliliğin başlıca vasıflarından biri olarak ilan edildiğinden beri, devletin ihtiyacı olan yetkiyi parayla sağladığı tartışma konusu olarak süregelmiştir. Bugün ise bu tekellerin daha iyi para çıkardıkları hususunu savunan bir kaç kişi kalmıştır. Diğer mallara karşı değerini koruyabilen bir paranın mı peşinde olmalıyız ? İyi bir paradan beklediğimiz nelerdir ? İnsanlar, diğer mallarla ortalama bir değişim aracı olarak parayı tercih ederler. Çünkü para likiditenin büyük bir kısmını kontrol altına altında tutar. Likidite, mali mükellefiyeti yerine getirme kapasitesi olarak tanımlanabilir ve nakit rezervleriyle aynı şey değildir. Bu para ile malı birbirinden ayıran gerçektir. Menger'in izinden gidenler sadece piyasa sürecinin altın gibi en kolay paraya çevrilebilir tek bir malı ortaya çıkartabileceğini söylemişlerdir. Bunun yüzünden altın para haline gelmiştir. Devletin tedavüle çıkarmadığı bir para, sosyal bir kurum niteliğindedir.

Normal şartlar altında malların değerleri sabit kalır ve eğer bu malları bir an önce elden çıkarmaya zorlanmazsak farklı paraların sabitlikleri, farklılaşmasına rağmen likidite dereceleri aynı kalır. Bu nedenle üzerinde en çok tartışılan konu insanlara tercih hakkı tanınırsa hangi parayı günlük işlemlerinde

⁵ Hayek, Denationalization of Money, p.24.

kullanmak isteyecekleridir. Bu tercih ise satın alma gücü daha sabit olan para yönünde olacaktır.

Normal olarak tartışmalar şu şekilde olmaktadır. İyi bir para satın alma gücü açısından daha sabit olmalıdır. Yani bu para ortalama fiyatı açısından yaklaşık bir kararda olmalıdır. Fakat ne yazık ki, bazı malların fiyatları piyasadaki bilinmedik ve beklenmedik olaylar hakkında bizi haberdar edebilecek şekilde değişmektedir. Bu durum gelecekteki fiyat değişikliklerinin kesin olmayışını azaltabilecek insan taleplerinin ortalaması ile tezat oluş-turmaktadır.

Hayek'in de ifade ettiği gibi, eğer gelecekteki fiyat beklentileri ile ilgili ki hata yapma riski farklılaşırsa gelecekteki fiyatların belirsizliği minimum düzeye çekilebilir. Çünkü zıt yönetimlerdeki hataların etkileri bu oluşumu engellemeye yöneliktir. Bu engelleme, kişisel fiyat sapmaları toplamının ortalaması sıfır olmamak üzere bilinmeyen bir değerde ise gerçekleşmeyecektir⁶. Bunun anlamı, hakkında bilgi sahibi olmadığımız herhangi bir malın fiyatı karşısında, sabit bir para, her dengenin sonunda değer kazanabileceği gibi değer kaybedebilecektir. Diğer bir deyişle, herhangi bir malın para cinsinden fiyatında düşüş veya çıkış şeklinde malın değerinde de artış veya düşüş olması sonucunu doğuracaktır. Bu nedenle, fiyatı artan veya azalan hiç bir mal değerlerine oranla daha pahalı veya daha ucuz olma-yacaktır⁷.

Satın alma gücü ve ortalama fiyatı belli bir düzeyde bulunan bir para, kendisiyle ilişkili tüm fiyat yapısını değiştirebilmektedir. Buna bağlı olarak,

⁶ Ibid., p.70.

⁷ Alex Bilimovic, " Kritische und positive Bemerkungen zur Geldwert-theorie," Zeitschrift fuer Nationaloekonomie, II, No. 3 (1931).

para miktarındaki herhangi bir değişme, para miktarındaki artışın devam ettiği zaman diliminde fiyat yapısındaki dalgalanmaların farkına varılmamasına neden olabilir. Malların para cinsinden fiyatlarındaki değişmeler aynı anda tüm mallara yansımaz ve aynı yerdeki çışitli malların fiyatlarını etkilemez. Para değerindeki değişiklikler sonucu ortaya çıkan nakit holdingleri için para miktarı ile para talebi arasındaki ilişkinin değişimi, fiyatların bazan düşme eğiliminde olduğu gelişmekte olan ekonomilerde, aynı biçimde ortaya çıkmamaktadır. Belki bir istikrarı yakalamak için, diğer fiyat yapılarının biçimini bozabilecek şekilde de olsa para miktarı artırılmaktadır. Başka bir çözümü olmayan bu sorun Prof. Hayek'in 1933 yılındaki muhteşem " Ueber Neutrales Geld" isimli çalışmasında da anlatıldığı gibi "nötr para" kavramıyla ilgili olmaktadır⁸. Eğer paranın etkileri nötr ise, bu para bölüşüm mekanizmasını etkilemeyecektir.

Hayek'in özelleştirme önerisiyle birlikte her bir tedavül kurumu kendi birimlerini kullanacaktır ve birbiriyle rekabet eden bu sistemler diğer birimler karşısındaki serbestçe dalgalanacaktır. Bütün bunlar farklı tedavül sistemlerinden birini seçebilme hakkının önemi sadece halkın güvenebileceği bir sistemin yükümlölüklerine uymak tercihinde bulunabilmesi değil aynı zamanda tüketecekleri mal ve hizmetler için bir ödeme aracı kabul edecek olmalarıdır. Eğer seçtikleri birime güvenlerini kaybederlerse bu birimi bir an önce değiştirebilmelidirler. Tedavül sisteminin seçiminde herhangi bir şüphe olmaması, piyasanın işleyişine uygun olarak ihtiyaç duyulan para türünün sağlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Yasal bir öneriye artık ihtiyaç yoktur. Yasal öneri terimi denildiği zaman devletin partileri, mali

⁸ F.A.von Hayek, "Ueber Neutrales Geld" Zeitschrf fuer Nationaloekonomie, IV, No. 5 (1933).

yükümlülüklerini yerine getirebilmek için bir anlaşma yapmaya zorlamaları anlaşılmaktadır.

Meşhur "Gresham Kanunu" na göre kötü paranın iyi parayı safdışı bırakacağı görüşü geçerli olmayacaktır. Bu kanun, aralarındaki değişim oranı piyasa tarafından belirlenen farklı paralara uygulanamaz. Bu, sadece devlet tarafından sabit bir değişim oranı belirlenmiş çeşitli paralar için uygulanır. Paranın nisbi değerinin piyasa mekanizması tarafından belirlendiği yerde, aksi bir durum da doğru olabilir, ve tarihsel süreçte bunun örnekleri mevcuttur.

Bu durum uluslararası alanda nasıl işleyecektir ? Şüphesiz, bu işleyiş farklı standartlardaki uluslararası birimlerin rekabetindeki başarıya veya başarısızlığa bağlıdır. Bunun anlamı, parasal indeksin bozulduğu farklı mallar arasında belli farkların olabilmesidir. Gayet açıktır ki, bu düşünce herhangi bir çözüm getirmekten uzaktır ve geçicidir. Belli bölgeler için olmamak üzere ortalama satınalma gücünün değerini belirleyen bir standart haline gelen malların seçim sorusu çözümlenmiş olur.

Bu nedenle beş veya daha fazla metalden oluşan bir portföyün toptan fiyatları olabilecek uluslararası sabit bir standart aramak zorundayız. Bu metaller kolayca değer kaybetmemeli ve nispi olarak işlem, depolama ve ulaştırma maliyeti düşük olmalıdır. Bu tip bir portföyün, belli bir pazarda oluşabilecek büyük dalgalanmalara karşı savunmasız olarak varsayıl-mamalıdır. Kıymetli metal ticaretinin serbest bırakıldığı beş veya daha fazla ülkenin bir portföyü seçilmiş olmalı ve başlangıçta uluslararası özel bir tedavül sisteminin gelişmesi ile birlikte, uluslararası çalışan beş veya daha fazla bankaya güvenilmelidir. Uzun dönemde, belki dünya çapında bazı standartlar üstün gelecektir. Ancak ihmal edilemeyecek bir gerçek, işlem

maliyetleri hala fazla yüksektir. Şüphesiz, güvenilirlik, fiyat düzeyi gibi bazı dışsallıklar söz konusudur.

Halka, tedavül sistemi tercihi fırsatı veren alternatif bir sisteme benzetilen müşterek paraların en etkin tedavülcüsünün devlet olup olmadığı ve tedavül sistemlerinin rekabeti içinde bizim tercihimizin daha etkin olduğunu anlamak için tek bir deneme yöntemi mevcuttur. "Para basımında devlet tekelinin olması, paranın nasıl olması gerektiğini kavrayabileceğimiz süreçten bizi mahrum etmiştir⁹" düşüncesinden beri, eğer sürecin devlet tarafından basılan paraya yaklaştığı biliniyorsa " bir keşif yöntemi olarak rekabet" düşüncesinin hala avantajları vardır, çünkü hiç kimse hangi birimin yaklaştığını tam olarak bilememektedir.

Tedavül sistemi rekabeti önerisinin diğer birçok sonucuna burada değinemeyeceğim. Bana göre yeni ortaya atılan ve oldukça sabit, devlete bağlı olmayan bir kıymet biriminin doğuşu ilk bakışta olduğundan daha çok uzun dönemde ulaşılabilecek amaçlara sahiptir. Bütün bu radikal öneriler yerleşmiş davranışlardan uzaklaşılmasını gerektirmektedir. " Menger'in İlkeleri" adlı eserin basımından sonra onun yaklaşımının yaygın olarak kabul edilebilmesi için bir kuşak geçmiştir. Bu nedenle benim fikirlerimde yer alan yaklaşımların işleyebilmesi için bir zaman diliminden başka bir zaman dilimine geçilmesi gerekmektedir.

⁹ F.A. von Hayek, " Towards a Free Market Monetary System", Journal of Libertarian Studies (1978), 5.